

ὕπ' αὐτοῦ. Προσάγεσθαι δὲ ἔλεγε καὶ τοῖς ὑλικοῖς τὴν τῆς ψυχῆς γνῶσιν διὰ τὸ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν αἴσθησιν τῷ νῷ παραμίγνυσθαι· ὅθεν τὸν μᾶλλον καθαρεύοντα νοῦν καταληπτικώτερον εἶναι τῆς ἀύλου καὶ νοητῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ κατὰ Ἀριστοτέλη καὶ τὴν ἐν τῷ κοινῷ κρατίσασαν δόξαν, ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ φυσικὴν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς φύσεις τῶν ὑλικῶν· ὅθεν οὐδὲ νοεῖ εἰ μὴ τῷ ἐπιστρέφειν ἑαυτὸν πρὸς τὰ φαντάσματα, καὶ διὰ τοῦτο τὰς μὴ αἰσθήσει καὶ φαντασίᾳ ὑποπιπτούσας ἀύλους οὐσίας οὐ δυνάμεθα νοεῖν πρῶτως καὶ καθ' αὐτάς τῷ διὰ πείρας ἡμῖν ἐγνωσμένῳ τῆς νοήσεως τρόπῳ. Ἐν οὐδενὶ γὰρ λόγῳ εἰσὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον νοῦν κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, ὥστε ὑπ' ἐκείνου νοεῖσθαι δύνασθαι. Γινώσκουσα μὲντοι ἑαυτὴν ἢ ψυχὴν, ἀφικνεῖται καὶ πρὸς τὸ κτήσασθαι τινα περὶ τῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν ἐπιστήμην τὴν δυνατὴν· οὐ τῷ ἑαυτὴν γινώσκειν κάκεινας ἀπλῶς καὶ τελείως γινώσκει.

3. Ὅτι πολλῷ ἔλαττον δυνήσεται γινῶναι τὴν ὑπαρξιν τῆς ἀκτίστου οὐσίας· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι | τὸ πρῶτως ὑφ' ἡμῶν γινωσκόμενον ὁ Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὴν αὐτοῦ γνῶσιν ἐρχόμεθα· τὸ δὲ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν γινωσκόμενον ἢ ἔνυλος οὐσία ἐστίν, ἀντικείμενον οὐσα ἡμετέρου νοῦ, ὡς πολλάκις εἴρηται.

Ἐἰ δὲ Ἀύγουστίνος φησὶν, ὅτι τῷ τῆς πρώτης ἀληθείας φωτὶ πάντα νοοῦμεν καὶ κρίνομεν, ἀλλὰ δεῖ νοεῖσθαι τοῦτο, ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡμετέρου νοῦ, ἢ τὸ φυσικόν, ἢ τὸ ἐκ τῆς χάριτος, ἐνέργειά τις τῆς πρώτης ἀληθείας ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ τοῦ νοῦ φῶς οὐχ ὡς τὸ νοούμενον ἀλλ' ὡς τὸ ᾧ νοεῖται πρὸς τὸν ἡμέτερον ἔχει νοῦν, πολλῷ ἤττον ὁ Θεὸς ἔσται τὸ πρῶτως ἡμῖν νοούμενον.

26 Καὶ εἰ διὰ τὸν Θεὸν τὰ ἄλλα γινώσκονται, οὐχ ὡς διὰ τὸ πρῶτως γνωστόν, ἀλλὰ ὡς διὰ πρώτην τῆς γνωστικῆς δυνάμεως αἰτίαν, καὶ ὡς καταλάμποντα τῇ χάριτι τὸν ἡμέτερον νοῦν· αὐτὸς γὰρ „ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον“, καὶ τὰ ἕξης.

30 Οὔτε ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστίν ὡς ἐν τῷ θείῳ Λόγῳ, ἵνα αὐτίκα νοῆι τὸν Θεὸν ὡς ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀτελεῆς εἰκὼν.

LXXXIX. — Περὶ τῆς γνώσεως τῆς χωριστῆς ψυχῆς.

1. Ὅτι καὶ χωρισθεῖσα τοῦ σώματος ἢ ψυχὴ νοεῖ, κατὰ Πλάτωνα μὲν, καὶ βέλτιον πολλῷ ἢ ἐνταῦθα, ἀπαλλαγείσα τοῦ κωλύματος καὶ εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐλθοῦσα φύσιν· κατὰ δὲ ἀλήθειαν, ἄλλως διαιρουντος τοῦ λόγου. Ἡ γὰρ ψυχὴ ἕτερον τοῦ εἶναι τρόπον ἔχει ἐν τῷ σώματι, καὶ ἕτερον κεχωρισμένη, τῆς φύσεως τῆς αὐτῆς μενούσης αὐτῇ ἐν ἀμφοῖν τοῖς καιροῖς· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκός, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ἰδίας φύσεως ἐνοῦται

τῷ σώματι. Καὶ τῷ μὲν τρόπῳ τοῦ ἐνταῦθα εἶναι αὐτῆς, ἀρμόττει τὸ διὰ τῆς πρὸς τὰ φαντάσματα ἐπιστροφῆς νοεῖν, ὡς εἴρηται· χωρισθείση δὲ ἀρμόζει τοῦ νοεῖν τρόπος, ὁ διὰ τῆς πρὸς τὰ ἀπλῶς νοητὰ ἐπιστροφῆς, οὐ φυσικῶς καὶ αὐτὸς ὢν τῇ ψυχῇ ὡς πρότερον τὸ ἠνῶσθαι σώματι καὶ διὰ τῶν φαντασμάτων νοεῖν, ἀλλὰ παρὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως αὐτῆς προσγιγνώμενος, ὡς καὶ τὸ κεχωρίσθαι τοῦ σώματος.

Ἄλλ' εἰ καὶ βέλτιόν ἐστι τῇ ψυχῇ τὸ ἠνῶσθαι τῷ σώματι καὶ νοεῖν τῇ πρὸς τὰ φαντάσματα ἐπιστροφῇ, ὡς οὕτως ἀμεινον νοούση ἐνταῦθα ἢ εἰ ἐνόει κατὰ τὸν τρόπον τῶν χωριστῶν οὐσιῶν, δι' ἐλαττόνων μέντοι καὶ ἀμυδροτέρων εἰδῶν ἢ ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ βαθμοῦ τῆς τάξεως, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀπλῶς βέλτιον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ χάριτι λαμβάνει τρόπον τοῦ νοεῖν ὑψηλότερον, οὔτε τοῖς συμπεφυκόσιν εἰδεσιν, οὔτε τοῖς νῦν ἀφαιρουμένοις, οὔτε τοῖς ἐντεῦθεν συντηρουμένοις, ἢ τοιαύτη τινὶ μεθόδῳ λοιπόν, ἀλλὰ τοῖς εἰδεσιν ὧν μετέχει τῇ ἐπιρροίᾳ τοῦ θείου φωτός, ὡς αἱ ἄλλαι χωρίζονται οὐσίαι, πλὴν ὑφει- μένως, νοούσα· ἔθεν αὐτίκα τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιστροφῆς παυσαμένης, πρὸς τὰ ὑψηλότερα ἐπιστρέφεται· οὐ μὴν διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡ δύναμις αὕτη φυσικῇ· ὁ γὰρ Θεὸς ἐστὶ δημιουργὸς οὐ μόνον τῆς ἐπιρροίας τοῦ διὰ τῆς χάριτος φωτός, ἀλλὰ καὶ τοῦ φυσικοῦ.

2. Ὅτι ἡ χωριστὴ ψυχὴ τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖ, ἀλλὰ τὰς μὲν ὁμοειδεῖς, τουτέστι τὰς κεχωρισμένας ψυχάς, τελεώτερον· τὰς δὲ ἀγγελικὰς, ὡς ὑπερκειμένας, ἐλλιπέστερον καὶ ἀτελέστερον· τοῦτο δὲ φαμεν περὶ τῆς φυσικῆς γνώσεως τῶν κεχωρισμένων ψυχῶν· περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ δόξῃ γνώσεως ἄλλος λόγος.

3. Ὅτι τῷ αὐτῷ λόγῳ, ὥσπερ οὐ τελείως τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖ τὰς ἀνομοειδεῖς, ἡγουν τὰς ἀγγελικὰς, οὕτως οὐδὲ πάντα τὰ φυσικὰ τελείως γινώσκει, ἀλλ' ἐν τινὶ κοινότητι καὶ συγχύσει· οἱ δὲ ἄγγελοι τοῖς εἰδεσιν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ θείου φωτός καὶ τὰ φυσικὰ τελείως γινώσκουσιν.

4. Ὅτι ἡ χωρισθεῖσα ψυχὴ γινώσκει τὰ καθ' ἕκαστον· πᾶσαι γὰρ αἱ χωρίζονται οὐσίαι διὰ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, ἃ εἰσὶν ὁμοιότητές τινες μεθεκ- τὰ τῆς θείας οὐσίας, δύνανται γινώσκειν τὰ μερικά, ὥσπερ ὁ Θεὸς τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ γινώσκει καὶ τὰ καθόλου καὶ τὰ καθ' ἕκαστον· πλὴν οἱ μὲν ἄγγελοι τελείαν καὶ ἰδίαν γνώσιν ἔχουσι διὰ τῶν τοιούτων εἰδῶν καὶ εἰς πάντα τὰ καθ' ἕκαστον ἐκτεινομένην διὰ τὸ τοῦ νοῦ δραστήριον· αἱ δὲ χωρισθεῖσαι ψυχαὶ καὶ συγκεχυμένην, καὶ οὐκ εἰς πάντα διατείνουσιν, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον, πρὸς ἅπερ ὀρίζονται τρόπον τινὰ ἢ προηγησαμένην γνώσει, ἢ διαθέσει, ἢ φυσικῇ σχέσει, ἢ θείᾳ τινὶ τάξει.

29 καθ' ἕκαστον corrigé de καθ' ἕκαστα A

32 καθ' ἕκαστον corrigé de

5. "Ότι μένει ἐν αὐτῇ ἡ ἕξις τῆς ἐνταῦθα κτηθείσης ἐπιστήμης, καθόσον ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, ὅς ἐστι τόπος τῶν εἰδῶν, ὡς ἐν τρίτῳ περὶ ψυχῆς λέγεται, ἀλλ' οὐ καθόσον ἐστὶ καὶ ταῖς αἰσθητικαῖς δυνάμεσι νῦν τὸν αὐταῖς προσήκοντα τρόπον, τουτέστιν ὑλικῶς καὶ ὡσπερ κατὰ διάθεσιν· καθόσον γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ νῷ ἀρχοειδῶς τε καὶ εἰδικῶς, οὔτε τῷ ἐναντίῳ φθαρεῖν ἂν· τῷ γὰρ κατὰ νοῦν νοήματι οὐδέν ἐστὶν ἐναντίον, καὶ μάλιστα ὅσον κατὰ τὸν ἀπλοῦν νοῦν ᾧ τὸ τί ἦν εἶναι νοεῖται. Λήθη δὲ καὶ ἀπάτη, οὐκ ἂν φθαρεῖν· ταῦτα γὰρ ἐν τῇ χωριστῇ ψυχῇ τόπον οὐκ ἔχουσιν. Οὔτε κατὰ συμβεβηκὸς ἂν φθαρεῖν, ἡγουν τῇ τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶ· ἀφθαρτος γὰρ ἐδείχθη ὁ νοῦς.

f. 264 6. "Ότι καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἐνταῦθα κτηθείσης ἐπιστήμης ἐν αὐτῇ μένει. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὸν ἐν τῷ ἄδη πλούσιον· „Μνήσθητι, ὅτι τὰ ἀγαθὰ σου ἀπέλαβες ἐν τῇ ζωῇ σου“. Δύναται μὲν οὖν νοεῖν κατὰ τὰ ἐνταῦθα κτηθέντα νοητὰ εἶδη, τὰ δὲ πρότερον ὑπ' αὐτῆς δι' αὐτῶν νοούμενα, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, τῇ πρὸς τὰ φαντάσματα δηλαδὴ ἐπιστροφῇ, ἀλλὰ τὸν οἰκείον τῇ χωρισθείσῃ ψυχῇ.

7. "Ότι τὴν γνῶσιν αὐτῆς ἡ τοπικὴ διάστασις οὐ κωλύει· ὁ γὰρ πλούσιος ἐν βασάνοις ὢν, „ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, εἶδε τὸν Ἀβραάμ ἀπὸ μακρόθεν“, καὶ ὁ τούτου λόγος ἐστὶν ὅτι νοεῖ τὰ μερικὰ τῇ ἐκ τοῦ θείου φωτὸς τῶν εἰδῶν ἐπιρροία, ὃ δὴ φῶς ἐπίσης ἔχει πρὸς τὰ πόρρω καὶ τὰ ἐγγύς, νοητὸν ὄν καὶ θεῖον.

8. "Ότι οὐ γινώσκει καὶ τὰ ἐνταῦθα γινόμενα πᾶσα ψυχὴ καθ' αὐτήν, εἰ μὴ αἱ τῶν μακαρίων· αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι καὶ κατὰ τὴν θείαν διάταξιν καὶ κατὰ τὸν τοῦ εἶναι τρόπον διέστησαν τῆς τῶν ζώντων ἀναστροφῆς, καὶ συνήφθησαν τῇ τῶν ἀσωμάτων καὶ χωριστῶν. Καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ Γρηγόριος, ὅτι „οἱ τεθνηκότες τὴν μετ' αὐτοὺς τῶν ἐν σαρκὶ ζώντων ζωὴν ἀγνοοῦσιν, καὶ ὅπως ταύτην διατιθέασιν“· ἡ γὰρ ζωὴ τοῦ πνεύματος πόρρω τῆς σαρκικῆς ἐστὶ ζωῆς. Αἱ δὲ τῶν μακαρίων, τὸ τοῦ παντοδυναμοῦ Θεοῦ φῶς θεωροῦσαι, πάντα τὰ παρόντα καὶ τὰ ἐνταῦθα γινόμενα ἴσασιν, ἀλλ' ὡς τελειότατα τῇ θείᾳ συνημμέναι δικαιοσύνη οὔτ' ἄχθονται, οὔτε τοῖς ζῶσι πράγμασιν ἀναμίγνυνται εἰ μὴ καθόσον ἀπαιτεῖ ἡ τῆς θείας δικαιοσύνης διάταξις.

Φυσικῶς δὲ πᾶσαι αἱ ἄλλαι φροντίζουσι μὲν τῶν πραγμάτων τῶν ζώντων οἰκείων, ὡς ἐν τῇ παραβολῇ τῇ εὐαγγελικῇ δείκνυται, εἰ καὶ ὅπως ἔχουσι, ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἡμεῖς πορίζομεν αὐτοῖς τινὰς βοηθείας τοῖς τεθνηκόσιν, ὅπως ἔχουσιν ἀγνοοῦντες. Δύνανται δέ, εἰ καὶ μὴ δι' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἢ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν παρ' ἐκείνους ἐντεῦθεν προσχωρούντων εἰδέναι, ἢ δι' ἀγγέλων, ἢ δαιμόνων, ἢ τοῦ θείου Πνεύματος ἀποκαλύπτοντος, ὡς Αὐγουστίνος φησὶν.

40 Καὶ τὸ τοὺς τεθνηκότας δὲ ὅπωςδῆποτε τοῖς ζῶσιν ἐπιφαίνεσθαι, ἢ

διά τινα εἰδικήν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν συμβαίνει, ὑπὲρ τῶν ζώντων γινόμενην, καὶ δεῖ τοῦτ' ἐν τοῖς θείοις θαύμασιν ἀριθμῆσθαι· ἢ αὐταὶ αἱ ἐπιφάνειαι δι' ἀγγέλων ἐπιτελοῦνται, ἅλλαι μὲν ἀγαθῶν, ἅλλαι δὲ πονηρῶν, κατὰ τὴν διάφορον αὐτῶν ἐνέργειαν, καὶ αὐτῶν ἀγνοούντων τῶν τεθνηκότων, ὥσπερ καὶ οἱ ζῶντες ἀγνοοῦντες ἄλλοις ζῶσιν ἐν τοῖς ὑπνοῖς ἐπιφαίνονται.

XC. — Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ὅσον πρὸς τὴν ψυχὴν.

1.-2. "Ὅτι ἡ ψυχὴ δεδημιούργηται ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός, ἄλλ' οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶν αὐτοῦ, ὡς Μανιχαῖοι ἐφρόνησαν. Ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ποτὲ δυνάμει νοεῖ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἐκ τῶν πραγμάτων συνάγει καὶ διαφόρους ἔχει δυνάμεις, ἃ πάντα τῆς θείας φύσεως ἀλλότρια, ὅς ἐστιν ἐνέργεια καθαρὰ καὶ μηδὲν παρ' οὐδενός λαμβάνων καὶ μηδεμίαν διπλόην ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ὡς προαποδέδεικται.

Ἐκ τοῦ μηδενός δὲ γεγέννηται, ἤγουν δεδημιούργηται, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ὑφεστηκότα εἶδη, ἤγουν αἱ χωρισταὶ οὐσίαι. Ἐὐ γὰρ συμβεβηκός μόνον καὶ τὰ μὴ ὑφεστώτα εἶδη οὐ δημιουργεῖσθαι λέγονται, ἐπεὶ οὐδὲ κυρίως τὸ εἶναι αὐτοῖς ἀρμόζει, οὔτε τὸ γίνεσθαι. Αὐτῇ δὲ ταῦτα ἀρμόττει ὡς εἶδει ὑφεστώτι, καὶ ἐπεὶ ἀδύνατον ἐκ προὑποκειμένης ὕλης γενέσθαι, οὔτε σωματικῆς· ἦν γὰρ ἂν καὶ αὐτὴ σωματικῆς φύσεως· οὔτε ἀσωμάτου· οὔτω γὰρ ἂν αἱ ἀσώματοι οὐσίαι εἰς ἀλλήλας μετέβαλον· ἀνάγκη λέγειν ἐκ τοῦ μηδενός γίνεσθαι.

3. "Ὅτι ἀμέσως παρήχθη ὑπὸ Θεοῦ, οὐ μεσιτευόντων ἀγγέλων, ὡς τινες εἶπον· „Ἐνεφύσησε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς“, διότι, εἰ ἐκ δημιουργίας, ὡς εἴρηται, παρήχθη, μόνου δὲ δέδεικται τοῦ Θεοῦ τὸ δημιουργεῖν, ἤγουν τὸ ἐκ μηδενός ποιεῖν καὶ ἄνευ τινός μεταβολῆς προηγουμένης, ἀδύνατον ἦν ἄλλως αὐτὴν παραχθῆναι εἰ μὴ ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοῦ.

4. "Ὅτι ὑστέρᾳ παρήχθη τοῦ σώματος, ὡς καὶ τῇ ἱερᾷ Γραφῇ δεικνύται καὶ λόγῳ. Εἰ γὰρ ἐστὶν ἐντελέχεια, αὐτὴ δὲ ἐν τῇ οἰκείᾳ γίνεται δυνάμει, καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι δεδημιούργηται, λόγῳ μὲν ὑστέρᾳ, ἔργῳ δὲ μετὰ τοῦ σώματος ἀρξαμένη τοῦ εἶναι, πλὴν ἐν σώματι, οὐχ ὡς οἱ Πλατωνικοὶ καὶ Ὀριγένης αὐτοῖς ἀκολουθῶν εἶπον, ἔστι δέ που καὶ Αὐγουστίνος ὁμοία λέγων, πλὴν οὐκ ἰσχυρίζεσθαι δοκῶν. Περὶ δὲ τῆς καθημέραν δημιουργίας τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἰδιαίτερός ἐστι λόγος.

8 Autre titre en rouge dans la marge inférieure de A: Περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς ψυχῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου 25 Gen. 2, 7

XCI. — Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ σώματος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

1. Ὅτι τὸ σῶμα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκ τοῦ χοός ἐστιν, ὡς καὶ τῇ Γραφῇ λέγεται. Ὁ γὰρ Θεός, τέλειος ἀπλῶς ὢν, καὶ τῶν κτισμάτων ἐκάστῳ κατὰ τὴν τάξιν αὐτοῦ τὴν τελειότητα δέδωκεν. Οὕτως οὖν καὶ τὸν ἀνθρώπον σύνθετον καὶ ἐκ διαφόρων πεποιηκώς, ἐκ πάντων τῶν ὄντων τινὰ τρόπον συγκεῖσθαι τοῦτον πεποίηκε, καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν ἐποίησεν αὐτῷ τὴν ψυχὴν λογικὴν· καθ' ὁμοιότητα δὲ τῶν οὐρανίων σωμάτων, πόρρω τῶν ἐναντίων ἐπλασε διὰ τὴν μεγίστην τῆς κρᾶσεως ἰσότητα· τὰ δὲ στοιχεῖα κατ' οὐσίαν δέδωκεν ἔχειν, οὕτω μέντοι, ὥστε τὰ ὑψηλότερα τῶν στοιχείων ἐν αὐτῷ κατὰ δύναμιν ἄρχειν, τουτέστι τὸ πῦρ καὶ τὸν ἀέρα, ἐπεὶ μάλιστα ἐν τῷ θερμῷ συνίσταται ἡ ζωὴ καὶ ἐν τῷ ὑγρῷ, ἃ ἔστι πῦρ καὶ ἀήρ. Τὰ δὲ ταπεινότερα τῶν στοιχείων ἐν αὐτῷ πλεονάζει τῷ ποσῷ, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ἐκ πηλοῦ πεπλασθαι, ὅς ἐστι γῆ ὑδάτι φυραθεῖσα. Καὶ διὰ τοῦτο μικρὸς κόσμος ὁ ἀνθρώπος λέγεται διὰ τὰ πάντα τοῦ κόσμου τὰ κτίσματα, εὐρίσκεσθαι ἐν αὐτῷ τρόπον τινά.

2. Ὅτι καὶ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πέπλασται, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγεται· „Ὁ Θεὸς ἐκ γῆς ἐπλασε τὸν ἀνθρώπον“, διότι μόνος αὐτὸς δύναται τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὴν ὕλην παραγαγεῖν, καὶ μόνος αὐτὸς εἶδος ἐν ὕλῃ παράγει, μὴ προηγησαμένου τινὸς εἶδους ὑλικοῦ. Ἐπεὶ οὖν οὐπω σῶμα ἀνθρώπινον πέπλαστο, οὐ τῇ δυνάμει τῇ τῆς γενέσεως ὁδῷ ὅμοιον ἂν τι κατ' εἶδος ἐπλάσθη, ἀνάγκη ἦν τὸ πρῶτον ἀνθρώπινον σῶμα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πλασθῆναι.

3. Ὅτι καὶ εὐφυέστατος διατίθεται τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγεται· „Ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον ὀρθόν“. Δέδωκε γὰρ αὐτῷ ἀρίστην διάθεσιν, ὅσον πρὸς τὸ εἶδος ὃ ἔμελλε δέχεσθαι, καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς τοιαύτας. Εἰ δὲ τις ἀσθένεια ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ εἶναι δοκεῖ, παρέπεται ἐκ τῆς ὑλικῆς ἀνάγκης πρὸς τὰ ζητούμενα ἐν τῷ σώματι διὰ τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν, καὶ τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς ἐνεργείας· ὡσπερ ὁ ποιῶν πρίονα οὐκ ἀπὸ βελτίονος ὕλης ποιεῖ, ἀλλ' ἀπὸ σιδήρου, ὅς καὶ ἰοῦσθαι δύναται, τοῦ κάλλους οὐ φροντίζων ὡς ἐναντιουμένου τῷ πρίζειν. Καὶ ὁ μὲν ἐγκεφάλος αὐτῷ μείζων διὰ τὸ ἐλευθερώτερον τὰς αἰσθητικὰς ἐνεργείας πληροῦσθαι, αἱ εἰσιν ἀναγκαῖαι πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ νοῦ, καὶ ἵνα ἡ τοῦ ἐγκεφάλου ψυχρότης κεραυνῇ τὴν ἐν καρδίᾳ θερμὴν· αὕτη δὲ πλεονάζει ἐν ἀνθρώπῳ, ἵν' ὀρθὴν ἔχοι τὴν ἡλικίαν· τῷ δὲ μεγέθει τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τὴν ὑγρότητα κωλύεται ἡ ὀσφρησις δεομένη ξηρότητος, καὶ διὰ τοῦτο χειρίστη τῶν ἄλλων ζῴων

ἔστιν ἐν ἀνθρώπῳ. Καὶ ὄψις δὲ καὶ ἀκοή ἐν αὐτῷ ἀμβλυτέρα ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις διὰ τὴν τελείαν τῆς κράσεως ἰσότητα· καὶ ταχύτερα δὲ τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· κέρατα δὲ καὶ ὄπλα καὶ πυκνότης δέρματος καὶ τριχῶν καὶ πτερῶν πλῆθος ἐκ τοῦ πολλοῦ γεώδους εἰσίν, ὁ ἐναντίον τῇ ἰσότητι καὶ μαλακότητι τῆς ἀνθρωπίνης κράσεως. Ἄλλ' ἀντὶ τούτων λόγον ἔχει καὶ χεῖρας, δι' ὧν κατασκευάζων ἀναπληροῖ πάντα. Μαλακότης δὲ σαρκῶν αὐτῷ δέδοται ἰσότητος ἕνεκα καὶ πρὸς εὐφυΐαν· ὀρθότης δὲ διὰ τὴν ὄψιν μάλιστα, εἴτα καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις· καὶ ἵνα μὴ πιέζηται ὁ ἐγκέφαλος, ἀλλ' ἐπικένηται τῷ σώματι· καὶ ἵνα ἐλευθερία χρήται χειρῶν· καὶ ἵνα μὴ τῷ στόματι λαμβάνων τὴν τροφήν ὡς τὰ ἄλλα, ἔχη τοιαύτην τῶν ἐν τῷ στόματι κατασκευῆν, χειλέων δηλαδὴ καὶ γλώσσης καὶ τῶν τοιούτων, οἷα ἐμποδίζειν ἔμελλε τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ λόγου. f. 265 v

4. Ὅτι εἰδικῶς τινι τρόπῳ ἐχρήσατο ἡ Γραφή τῆς τοῦ ἀνθρώπου παραγωγῆς, οὐ λέγουσα· „Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω“, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἵνα δείξῃ τὰ ἄλλα διὰ τὸν ἀνθρώπον γεγονότα.

XCII. — Περὶ τῆς πλάσεως τῆς γυναικός.

1. Ὅτι μὲν δεόντως παρήχθη ἡ γυνὴ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὄντων παραγωγῇ, ἀρκεῖ τὸ τῆς Γραφῆς ἀξιῶμα, λεγούσης εἰπεῖν τὸν Θεόν· „Οὐκ ἔστι καλὸν εἶναι τὸν ἀνθρώπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν“· τοῦτο δὲ διὰ τὴν τῆς γενέσεως βοήθειαν εἴρηται.

Εἰ δὲ πρόφασις ἀμαρτίας γέγονε τῷ ἀνδρὶ, οὐδὲν θαυμαστόν. Εἰ γὰρ πάντα ἐξ ὧν ὁ ἀνθρώπος πρόφασιν τοῦ ἀμαρτάνειν λαμβάνει ἐκ μέσου ἐποίει ὁ Θεός, ἔμεινεν ἂν τὸ πᾶν ἀτελές· ἀλλ' οὐδὲ προσήκον ἦν τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀναιρεθῆναι, ἵνα τις τὸ μερικὸν ἐκφύγοι κακόν, καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Θεὸς οὕτως ἐστὶ δυνατὸς ἅμα καὶ ἀγαθός, ὥσθ' ἕκαστον τῶν κακῶν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ βούλεσθαι καὶ δύνασθαι τάττειν.

2. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ ἀνδρός γέγονεν, εὐλογον ἦν τεσσάρων αἰτιῶν ἕνεκα· πρῶτον μὲν, ἵν' οὕτω τηρηθῇ τις ἀξία τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ, ὥστε δηλαδὴ καὶ αὐτῷ κατὰ τὴν θείαν ὁμοιότητα προσήκειν τὸ ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ὅλου, ὡς καὶ ὁ Θεὸς ἀρχὴ τοῦ παντός· δεύτερον, ἵνα μᾶλλον οὕτως ἀγαπᾷ ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα· διὸ καὶ εἴρηται· „Ἔνεκα τούτου καταλείψει ἄνθρωπος“, καὶ τὰ λοιπά, καὶ τοῦτ' ἀναγκαῖον ἦν τὸ δυσδιαιρετώτερον ἔχεσθαι τῆς γυναικὸς διὰ τὴν ἀναγκαίαν διὰ βίου συν- οἴκησιν, ὅπερ οὐ συμβαίνει τοῖς ἄλλοις ζώοις· τρίτον, ἵνα ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ὁ ἀνὴρ, καὶ αὐτὴ ἔπηται ἰδίαν ἀρχὴν τοῦτον ἐπιγινώσκουσα· τέταρτον, διὰ τὸν μυστηριώδη λόγον· δηλοῦται γὰρ διὰ τούτου τὴν Ἐκκλησίαν παρὰ

Χριστοῦ λαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίουσ λέγεται· „Τοῦτο τὸ μυστήριον μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν“.

Διότι δὲ οὐ γέγονεν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἢ Εὐᾶ γενέσει φυσικῇ, ἀλλὰ μόνον θεία δύναμις, οὐδὲ θυγάτηρ λέγεται τοῦ Ἀδάμ· ἡ γὰρ φυσικὴ γέννησις ἐποίει ἂν τὴν συγγένειαν τὴν τὸν γάμον κωλύουσαν· ἡ δὲ θεία δύναμις ὡς τὸν ἄνδρα ἐκ γῆς, οὕτω τὴν γυναῖκα ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἐποίησεν.

3. Ὅτι δεόντως ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρὸς ἐπλάσθη. Διὰ μὲν γὰρ τὸ μὴ δεῖν ἄρχειν αὐτὴν τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ ἐκ τῆς κεφαλῆς γέγονεν· διὰ δὲ τὸ μὴ δεῖν ὡς δούλην τῷ ἀνδρὶ καταφρονεῖσθαι, οὐ γέγονεν ἐκ τῶν ποδῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναγκαίαν μεταξὺ αὐτῶν φιλίαν ἐκ τῆς μεσότητος πέπλασται· δεύτερον, πρὸς δήλωσιν τοῦ μυστηρίου· ἐκ γὰρ τῆς Χριστοῦ πλευρᾶς ὑπνώσαντος ἐν σταυρῷ ἐρρῦη τὰ μυστήρια δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία συνέστη.

4. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀμέσως παρήχθη, διότι μόνος ὁ Θεός, δημιουργὸς ὧν τῆς φύσεως, δύναται παρὰ τὴν τῆς φύσεως τάξιν τὰ ὄντα εἰς τὸ εἶναι παράγειν· ὡσπερ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τῆς γῆς, καὶ τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς τοῦ ἀνδρὸς πλευρᾶς ἐπλασεν.

ΧCIII. — Περὶ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐν ἀνθρώπῳ, ὃ τέλος τῆς τοῦ ἀνθρώπου παραγωγῆς.

1. Ὅτι ἔστιν ἐν ἀνθρώπῳ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ κατ' ἰσότητα· ἐπ' ἄπειρον γὰρ ὑπερβαίνει τὸ τοιοῦτο παράδειγμα τὴν τοιαύτην εἰκόνα· ὅθεν κατὰ ἀτελεῖ ὁμοιότητα γέγονεν ἡ ἐν ἀνθρώπῳ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δηλοῦσης καὶ τῆς Γραφῆς τοῦτο, ἐν τῇ λέγειν „κατ' εἰκόνα“· ἡ γὰρ πρόθεσις προσχώρησίν τινα σημαίνει, ἥτις τοῖς διεστῶσιν ἀρμόζει.

Ἡ μὲν οὖν ἀληθὴς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐν τῷ θείῳ Λόγῳ, ὅς ἐστι πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ὡς ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν ἐν τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ· ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἀλλοτρίας ὄντι φύσεως, ἀτελεῖς τις ὁμοιότης τῆς εἰκόνης εὐρίσκεται, διὸ καὶ εἴρηται κατ' εἰκόνα, ὡς ἡ βασιλικὴ εἰκὼν ἐν τῷ ἀργυρέῳ νομίσματι.

2. Ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ οὐ λέγεται ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις εὐρίσκεισθαι· μόνα γὰρ τὰ νοερά κτίσματα, κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ μόνον εἰσὶν ἐν ζῴοις, ὡς καὶ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ φρονοῦσιν ἢ νοοῦσιν, ἐν ᾧ πλησιάζουσι μᾶλλον ὡς μηδὲν εὐρίσκεισθαι πλησιέστερον τῷ Θεῷ. Ἀπλῶς δὲ τῷ πρώτῳ ποιοῦντι ὁμοιοῦνται πάντα ὡς μὲν ὄντα τῷ πρώτῳ ὄντι· ὡς δὲ ζῶντα τῇ πρώτῃ ζῳῇ, ἀλλ' οὐ κατ' εἰκόνα λέγονται γενέσθαι, εἰ μὴ μόνα τὰ καὶ τῇ ἄκρᾳ σοφίᾳ ὁμοιοῦμενα καθόσον νοοῦσιν.

3. Ὅτι ὁ ἄγγελος οὕτω, μᾶλλον ἢ ὁ ἀνθρώπος, κατ' εἰκόνα ἐστὶ τοῦ

Θεοῦ ἀπλῶς διὰ τὸ ὑψηλότερον ἐν αὐτῷ τὴν νοερὰν φύσιν εὐρίσκεισθαι· πῆ δὲ μᾶλλον ἐστὶν εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ παρακτικόν· πρόεισι γὰρ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸ τὴν ψυχὴν ὄλην εἶναι ἐν ὄλῳ τῷ σώματι καὶ ἐν παντὶ τοῦ σώματος μέρει, ὡσπερ καὶ ὁ Θεὸς ἔχει πρὸς τὸν κόσμον, καὶ δι' ἄλλα τινὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ κυρίως τοῦ κατ' εἰκόνα διὰ τὸ νοεῖν λεγομένου, ἀπλῶς μᾶλλον τὸ κατ' εἰκόνα τοῖς ἀγγέλοις ἀρμόζει.

4. Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων εὐρίσκεται.

Ἰστέον δέ, ὅτι τριχῶς εὐρίσκεται | ἐν ἀνθρώπῳ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν· f. 286^v πρῶτον, κατὰ τὸ νοεῖν· αὕτη κοινῶς ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις· δεύτερον, καθόσον ἐνεργεῖα ἢ ἔξει γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, πλὴν ἀτελῶς, κατὰ συμμόρφωσιν χάριτος, καὶ αὕτη ἐν τοῖς δικαίοις μόνοις ἐστίν· τρίτον, καθόσον γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖα τελείως καθ' ὁμοιότητα δόξης, καὶ αὕτη ἐστὶν ἐν τοῖς μακαρίοις.

5. Ὅτι οὕτως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι τὴν θείαν εἰκόνα ῥητέον, ὥστε καὶ κατὰ τὴν θείαν φύσιν καὶ κατὰ τὴν τῶν προσώπων τριάδα ὁμοιότητά τινά ἐν ἀνθρώπῳ εὐρίσκεισθαι· καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ μία φύσις ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ, ἐν μιᾷ ψυχῇ, νοῦς καὶ λόγος καὶ νοερὰ θέλησις.

6. Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἐν ἀνθρώπῳ κατὰ μόνον τὸν νοῦν ἐστίν. 20 Ἐν γὰρ τετάρτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους, λέγεται· „Ἀνακαινίσθητε τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ἡμῶν, καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον“· ἐξ οὗ δίδοται νοεῖσθαι, ὅτι ἡ τῆς φύσεως ἀνακαίνισις, ἢ κατὰ τὸ ἐνδύμα τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου γινομένη, εἰς τὸν νοῦν ἀναφέρεται· καὶ ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς· „Ἐνδυσάμενοι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν ἀνακαινούμενον ἐν ἐπιγνώσει 25 Θεοῦ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν“, ἐνθα τὴν ἀνακαίνισιν, τὴν οὖσαν κατὰ τὸ ἐνδύμα τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου, τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ ἀποδέδοται.

Ἰστέον δέ, ὡς εἰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κτίσμασιν εὐρίσκεται ὁμοιότης τοῦ Θεοῦ, ὡς εἴρηται, ἀλλ' ἐκείνη κατὰ τὸ ἶχνος ὁμοιότης λέγεται εἶναι· ὁ δὲ ἶχνος οὕτω παριστᾷ τὴν αἰτίαν, ὥστε πρὸς τὴν ὁμοιότητα τοῦ εἴδους 30 μηδαμῶς ἐφικνεῖσθαι· οἱ γὰρ ἐκ τῆς τῶν ζώων κινήσεως ἐμμένοντες τύποι ἶχνη λέγονται, καὶ ἡ τέφρα τοῦ πυρὸς ἶχνος, καὶ ἡ τῆς γῆς ἐρήμωσις, τῆς τῶν ἐχθρῶν στρατιᾶς. Ἐν δὲ τῇ λογικῇ κτίσει ἢ κατὰ τὸν τῆς εἰκόνης τρόπον ὁμοιότης ἐστίν, διότι ὑπερέχει τῶν ἄλλων κτισμάτων τῷ νῷ καὶ τῇ διανοίᾳ, ἐν ἣ ἐιδικὴ τις ὁμοιότης πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν ἀτελῶς εὐ- 35 ρίσκεισθαι δύναται οὐ μόνον κατὰ τὸ νοεῖν, ὁ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας ἀνίκει, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγάπης πρόοδον ἐκ τοῦ νοῦ, ὁ εἰς τὴν τριάδα τῶν προσώπων ἀνίκει.

Ὡστε ἐν ἀνθρώπῳ κατὰ τὸν νοούμενον εὐρίσκεισθαι τὴν θεϊαν εἰκόνα· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μέρεσιν αὐτοῦ, κατὰ τὸν τοῦ ἴχνους τρόπον, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις κτίσμασιν.

7. Ὅτι ἡ θεία εἰκὼν κατὰ τὰς ἐνεργείας ἔστιν ἐν ψυχῇ.

8. Ὅτι καὶ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν μόνον ὡσπερ εἰς ἀντικείμενον ἀναφορᾷ.

9. Ὅτι ἡ εἰκὼν τῆς ὁμοιότητος διενήνοχε διχῶς· ἓνα μὲν τρόπον, καθόσον ἐστὶ προηγουμένη πρὸς αὐτὴν καὶ ἐν πλείοσιν οὕσα ἡ ὁμοιότης· καὶ οὕτως ἡ ὁμοιότης νοεῖται κατὰ τὰ κοινότερα τῶν ἰδιοτήτων τῆς νοερᾶς φύσεως, καθ' ἃς ἰδιότητος ἡ εἰκὼν ἰδίως νοεῖται· ἕτερον δὲ τρόπον, καθὸ σημαίνει ἐκφρασίην τινὰ καὶ τελειότητα τῆς εἰκόνας, καὶ κατὰ τοῦτο φησὶν ὁ Δαμασκηνός, ὅτι τὸ κατ' εἰκόνα τὸ νοερὸν σημαίνει καὶ τὸ τῇ βουλήσει ἐλεύθερον καὶ τὸ αὐτεξούσιον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁμοιότητα, καθόσον ἐστὶ δυνατὸν ἀνθρώπῳ τὴν ὁμοιότητα ἔχειν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἡ ὁμοιότης καὶ προηγείται τῆς εἰκόνας ὡς κοινοτέρα, καὶ ἔπεται ὡς τελειότης τῆς εἰκόνας. Λέγομεν γὰρ εἰκόνα τινὸς καὶ ὁμοίαν ἡγουν ἐφαπτομένην καλῶς, καὶ ἀνομοίαν ὡς ἀποδέουσιν ἐν τῷ παριστᾶν.

XCIV. — Περὶ τῆς ἕξεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὅσον πρὸς τὸν νοῦν.

1. Ὅτι ὁ πρῶτος ἀνθρώπος οὐχ ἐώρακε τὸν Θεὸν κατ' οὐσίαν κατὰ τὴν κοινήν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἕξιν, εἰ μὴ κατὰ ἀρπαγίην, ὅτε ἐπέβαλεν ἐκστασίην ἐπ' αὐτόν· καὶ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς κατ' οὐσίαν ὁρῶν τὸν Θεόν, ἔστι τὸ ἐν τῇ μακαριότητι εἶναι, δύναται λοιπὸν ἀπεστράφθαι καὶ ἀμαρτάνειν, ἀλλ' ἴδρυνται αἰωνίως ἐν τῇ θεῖα ἀγάπῃ οἱ κατ' οὐσίαν τὸν Θεὸν ὁρῶντες. Ἄλλ' ἐγίνωσκε τὸν Θεὸν ὑψηλοτέρα γνώσει τῆς νῦν ἐν ἡμῖν, καὶ ὡσπερ μέση, ὅτι δηλονότι διὰ τῶν νοερῶν ἀποτελεσμάτων ἐγίνωσκεν, οὐ διὰ τῶν αἰσθητικῶν καὶ σωματικῶν, τὸν Θεόν, τῆς γνώσεως ἡμεῖς εἰργόμεθα νῦν τῇ ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀφέλκεσθαι καὶ περὶ αὐτὰ περισπᾶσθαι. Ὁ δὲ πρῶτος ἀνθρώπος διὰ τῶν ἕξωθεν οὐκ ἐκωλύετο τῆς καθαρᾶς καὶ βεβαίου τῶν νοητῶν θεωρίας, ἀ τῇ τῆς πρώτης ἀληθείας φωτισμῷ καταλάμβανεν ἢ τῇ φυσικῇ γνώσει, ἢ τῇ κατὰ χάριν.

Εἰ δὲ μακαρίαν ἔχειν ζωὴν τότε λέγεται, καὶ ἄνευ μέσου τὸν Θεὸν ἐωρακέσθαι, καὶ ἄνευ αἰνίγματος, ἢ μὲν μακαριότης οὐκ ἦν ἐκείνη πρὸς ἡν μετατεθήσεσθαι ἔμελλεν, ἢ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ θεωρίᾳ συνισταμένη, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τινὶ μακαρία ζωὴ, ἔχουσα τινὰ ἀκεραιότητα καὶ τελειότητα φυσικῆν. Τοῦ δὲ μέσου διχῶς λεγομένου, ἢ τὸ ἐν ᾧ ἅμα ὁράται καὶ τὸ διὰ τοῦ μέσου ὁρώμενον, ὡς ὁ ἀνθρώπος διὰ τοῦ κατόπτρου καὶ ἅμα μετ' αὐτοῦ ὁράται· ἢ οὐ διὰ τῆς γνώσεως ἐπ' ἄλλο τι ἄγνωστον καταντῶμεν, ὡς τὸ τῆς ἀποδείξεως μέσον, οὐκ ἄνευ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ χωρὶς τοῦ δευτέρου τὸν Θεὸν ἐώρα ὁ ἀνθρώπος, τουτέστιν οὐ τῇ ὁδῷ τῆς ἐκ τῶν ἕξωθεν

ἀποτελεσμάτων ἀποδείξεως, ἀλλ' ἅμα τοῖς ἀποτελέσμασι τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα τοῖς νοητοῖς τὸν Θεὸν κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον ἑώρα· καὶ χωρὶς δὲ τῆς σκοτεινότητος τοῦ αἰνίγματος, τῆς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀκολουθίας, ἣ ἔστι τὸ κώλυμα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας διὰ τὸν περιττὰ αἰσθητὰ περισπασμόν, οὐκ ἄνευ τῆς αἰνιγματώδους σκοτεινότητος, ἣ παντὶ κτίσματι f. 267^v πρόσσεσι, παραβαλλομένῳ τῇ ἀπειρίᾳ τῆς θείας λαμπρότητος. Ἐβλεπε γὰρ τότε δι' ἀποτελέσματος κτιστοῦ τὸν Θεόν.

2. Ὅτι οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους κατ' οὐσίαν ἑώρα, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἐπιπροσθήσεως, ἀλλ' ὅτι τὸ συμφυὲς τῇ ψυχῇ ἐκείνῃ ἀντικείμενον ἀπέδου τῆς ὑπεροχῆς τῶν χωριστῶν οὐσιῶν· ἡμεῖς δὲ νῦν ἀποδέομεν καὶ κατ' ἄμφω. 10 Ὑψηλοτέραν μέντοι περὶ τῶν ἀγγέλων εἶχε γνῶσιν τῆς ἐν ἡμῖν νῦν· ἦν γὰρ μάλλον βεβαία καὶ ἰδρυμένη περὶ τὰ ἔνδον νοητά.

3. Ὅτι πᾶσαν εἶχεν ἐπιστήμην. Ὡσπερ γὰρ ἐν τελείᾳ γέγονε καταστάσει κατὰ τὸ σῶμα ὡστ' εὐθύς δύνασθαι γεννᾶν, οὕτω καὶ ἐν τελείᾳ γέγονε καταστάσει κατὰ τὴν ψυχὴν ὡστε δύνασθαι τοὺς ἄλλους παραινεῖν 15 τε καὶ κυβερνᾶν, ἐπεὶ ὡς ἀρχὴ τῶν ἄλλων ἐδημιουργήθη· καὶ κατ' ἀμφοτέρων ἀδύνατον δ' ἂν ἦν νουθετεῖν ἄλλους τὸν μὴ ἔχοντα ἐπιστήμην· ὡστε γέγονεν ἔχων ἐπιστήμην πάντων ὧν πέφυκεν ἄνθρωπος διδασχθῆναι παρ' ἄλλου· ταῦτα δὲ εἰσι τὰ ἐν ταῖς πρώταις καὶ καθ' αὐτάς ἐγνωσμέναις ἀρχαῖς 20 δυνάμει ἐνόητα, ἃ δηλαδὴ φύσει γινώσκειν δύνανται ἄνθρωποι. Πρὸς δὲ τὸ τὴν τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν διοικεῖν οὐχ ἡ γνῶσις μόνον ζητεῖται τῶν φύσει γνωστῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τὴν φυσικὴν γνῶσιν ὑπερβαινόντων διὰ τὸ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τι τέλος ὑπερφυὲς τάττεσθαι, ὡσπερ καὶ ἡμῖν πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ζωῆς ἀναγκαῖον εἰδέναι τὰ τῆς πίσ- 25 τεως· ὅθεν καὶ περὶ τῶν ὑπερφυῶν τούτων ἡδεῖ τὸ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς τοιαύτης τότε ζωῆς.

Δηλα δὲ ταῦτα καὶ διὰ τοῦ ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ἐπέθηκε πᾶσι τοῖς ζώοις ὀνόματα· τὰ δ' ὀνόματα ταῖς φύσεσι τῶν πραγμάτων συμβαίνειν δεῖ· ὁ Ἄδὰμ ἄρα καὶ τῶν ζώων τὰς φύσεις ἠπίστατο, καὶ πάντων εἶχε τὴν ἐπιστήμην τῶν δυνατῶν τότε γινώσκεσθαι. Εἰ δὲ καὶ γνῶσιν εἶχεν 30 ἀπάντων διὰ τῶν ἐπιρρυέντων εἰδῶν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη ἑτέρου λόγου παρά τὴν ἡμετέραν νῦν, ὡσπερ οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ἐκ τοῦ Κυρίου τῷ τυφλῷ δεδομένοι ἄλλου ἦσαν λόγου παρά τοὺς ἡμετέρους, οὓς ἡ φύσις παρήγαγεν.

4. Ὅτι ἐν τῇ καταστάσει ἐκείνῃ οὐκ ἠδύνατο ἀπατάσθαι· τοῦτο γὰρ 35 τιμωρία τοῦ πταίσματος ἠκολούθησεν· τῆς δὲ ἀπαθείας μενούσης, ἀδύνατον ἦν τὸν τοῦ ἀνθρώπου νοῦν ἐν τινὶ ψεύδει ἡρεμεῖν ὡσπερ ἐν ἀληθείᾳ· τὸ γὰρ ψεῦδος κακὸν τοῦ νοῦ, ὡς τἀληθές, ἀγαθόν. Ἄλλ' ὡσπερ ἐν τοῖς ἐκείνου μέλεσιν | ἦν μὲν τις ἔνδεια τελειότητος, ὅλον δόξης, κακὸν δὲ οὐδέν, f. 268 οὕτω καὶ τῷ νῷ ἔνδεια μὲν γνώσεως ἦν, οὐχ ὑπόληψις δὲ ψεύδους. Ὁ 40

γάρ νοῦς καθ' ἑαυτὸν οὐδέποτε ἀπατᾶται, εἰ μὴ ἔκ τινος ταπεινοτέρου, δηλαδή φαντασίας, ἢ τινος τοιούτου· τῆς δὲ καταστάσεως ἐκείνης οἰκείον ἦν τὸ τὸ κριτήριον μὴ πεπεδησθαι τινι κωλύματι, τῶν ταπεινοτέρων δυνάμεων ὑποτεταγμένων αὐτῷ διὰ τὸ καὶ τὴν ψυχὴν ὑποτετάχθαι τῷ Θεῷ.

6 Ἡ δὲ τῆς γυναικὸς ἀπάτη, εἰ καὶ προηγήσατο τῆς κατ' ἐνέργειαν ἀμαρτίας, ἠκολούθησε μέντοι τῷ ἀμαρτήματι τῆς ἔνδοθεν φυσιώσεως.

Εἰ δὲ καὶ ἦσθε καὶ ἀκολούθως καὶ ὑπνωττεν, ἀλλὰ τὸ ἐν τοῖς ὑπνοῖς συμβαῖνον οὐκ ἂν δικαίως λογίζοιτο τῷ ἀνθρώπῳ· οὐ γὰρ ἔχει τότε τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου, ἢ ἐστὶν ἰδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια.

10 Ἄλλὰ καὶ περὶ ὧν οὐκ εἶχεν ἐπιστήμην, διαλογισμῶν δηλαδή ἀνθρωπίνων καὶ μελλόντων ἐνδεχομένων, θεόθεν ἂν πρὸς τὸ μὴ ἀπατᾶσθαι ἐβοηθεῖτο.

Εἰ δὲ ἐν τῷ πειρασμῷ βοήθειαν οὐκ ἔλαβεν ὥστε μὴ ἀπατηθῆναι, τοῦτ' ἦν διὰ τὸ μὴ δυνηθῆναι τῇ θείᾳ βοήθειᾳ προσδραμεῖν, προηγησα-
16 μένης ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἀμαρτίας.

XCIV. — Περὶ χάριτος καὶ δικαιοσύνης τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

1. Ὅτι ἐν χάριτι πέπλασται. Ἡ γὰρ εὐταξία ἐκείνη τῶν ταπεινοτέρων
20 δυνάμεων πρὸς τὸν λόγον, καὶ τοῦ λόγου πρὸς τὸν Θεόν, οὐκ ἦν φυσικὴ μόνον· ἔμεινε γὰρ ἂν καὶ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν, ὡς καὶ τοῖς δαίμοσι τὰ φυσικὰ δῶρα· ἀλλὰ καὶ κατὰ τι δῶρον ὑπερφυῆς χάριτος ἦν, ἧς ἀποστάσης μετὰ τὴν ἀμαρτίαν, ἠσχύνηθησαν τῇ γυμνότητι· ἦσθοντο γὰρ εὐθύς ἀπειθῶν τῶν κινήσεων τῆς σαρκός, ὡς περ ἐπ' αὐτοὺς ἀνακαμπτούσης τῆς
25 τιμωρίας τῆς παρακοῆς, φησὶν Αὐγουστίνος. Εἰ οὖν τῆς χάριτος ἀποστάσης, λέλυται ἢ πρὸς τὴν ψυχὴν ὑποταγῇ τῆς σαρκός, καὶ διὰ τῆς χάριτος πρότερον ὑπετάττοντο τὰ ταπεινότερα ταύτη.

2. Ὅτι εἶχε τότε τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οὐ τὰ εἰς τὸ κακὸν ἀφορῶντα, οἷον φόβον καὶ ὀδύνην καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐδὲ τὰ εἰς τὸ μὴ ἦδη παρὸν
30 ἀγαθὸν ἀφορῶντα, ἢ πρὸς τὸ νῦν δέον παρεῖναι, οἷον ἐπιθυμίαν ἐκκαίουσαν, ἀλλὰ χαρὰν καὶ ἀγάπην τοῦ παρόντος ἀγαθοῦ, καὶ ἐπιθυμίαν τοῦ μέλλοντος καὶ ἐγκαίρως παρεσομένου, καὶ ἐλπίδα μὴ θλίβουσαν. Οὐκ ἦσαν μέντοι γε ταῦτα ἀνυπότακτα τῇ ψυχῇ, ὡς νῦν ἐν ἡμῖν φθάνουσι πολλάκις τὴν κρίσιν τοῦ λόγου καὶ κωλύουσιν, ἀλλὰ τῇ κρίσει τοῦ λόγου ἐπόμενα.

3. Ὅτι πάσας ὁ Ἀδὰμ εἶχε τὰς ἀρετὰς ἀμηγέπη, τὰς μὲν κατ' ἐνέρ-
36 γειαν, οἷον | δικαιοσύνην, ἀγάπην, πίστιν, ἐλπίδα καὶ τὰ τοιαῦτα· μετάνοιαν δὲ καὶ ἐλεημοσύνην καὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' ἕξιν μόνον· διέκειτο γὰρ οὕτως ὡς, προηγησαμένης ἀμαρτίας, ὀδυνηθῆναι ἂν, καὶ δυστυχίαν ἐν

ἄλλω ἰδῶν, ζητεῖν ὅπως ἂν ὡς δυνατὸν αὐτὸν αὐτῆς ἀπαλλάξειεν, ὡς φησιν ἐν τοῖς ἠθικοῖς Ἀριστοτέλης, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς αἰσχροῖς ὀδύνη οἰκεία ἐστὶ τῆς σπουδαίῳ καθ' ὑπόθεσιν μόνον· ἐστὶ γὰρ οὕτω διακείμενος, ὥστ' αἰσχύνεσθαι, εἴ τι πράξειεν αἰσχρὸν.

4. Ὅτι τὰ ἔργα ἐκεῖνα ἔμμισθα ἦν, ὡς καὶ ἡμῖν νῦν δύνανται εἶναι. Ὡς ἔμμισθότερα μὲν ἂν ἦν τότε ἢ νῦν, εἰ πρὸς τὸ ποσὸν ἀποβλέπομεν τοῦ μισθοῦ, ὃ ἐστὶ διὰ τὴν χάριν, ἢ θαψιλεστέρα ἂν ἦν τότε, οὐδενὸς ἐν τῇ φύσει κωλύματος ὄντος, καὶ μείζοσιν ἔργοις ἐπηκολούθησαν ἂν διὰ τὴν μείζω τότε τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀγαθὸν δύναιμι. Εἰ μὲντοι ἡ ἀνάλογος ποσότης θεωροῖτο, μείζων εὐρίσκεται νῦν ὁ μισθὸς διὰ τὴν ἀσθένειαν· μικρὸν γὰρ ἔργον τοῦ μετὰ δυσχερείας ἐργαζομένου ὑπερβαίνει μέγα τοῦ ἄνευ δυσχερείας ποιοῦντος.

ΧΘVI. — Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου τότε ἀρχῆς.

1. Ὅτι ἦρχε τότε τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος· „Καὶ ἀρχέτωσαν, φησί, τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης“, καὶ τὰ ἐξῆς. Φυσικὴ γὰρ ἦν ἡ τῶν ἄλλων ζώων πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὑποταγὴ τριχῶς· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀναγκαίως καὶ εὐλόγως ἔδει τὰ ἀτελέστερα πρὸς τὴν τοῦ τελειότερου χρῆσιν τετάχθαι, ὡς ἐπὶ πάντων ὀρωμεν τῶν φυσικῶν· δεύτερον, ὅτι θεσμός ἐστὶ τῆς θείας προνοίας τὰ ταπεινότερα διὰ τῶν ὑψηλοτέρων κυβερνάσθαι· τρίτον, ὅτι τὸ κατὰ μετοχὴν δεῖ ὑποκεῖσθαι τῆς κατ' οὐσίαν καὶ καθόλου· ἐν δὲ τοῖς ἀλόγοις εὐρίσκεται τις κατὰ τινὰ λογισμὸν φυσικὸν πρὸς τὰς μερικὰς ἐνεργείας μετοχὴ φρονήσεως, ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθόλου καὶ κατ' οὐσίαν ἐστὶ, πάντων τῶν πρακτῶν οὕσα λόγος.

2. Ὅτι ἦρχε καὶ τῆς ἄλλης κτίσεως, ὡς ἐν τῇ γράμματι λέγεται τῆς Γενέσεως. Εἰ γὰρ πάντα εἰσὶν ἐν ἀνθρώπῳ τρόπον τινά, οὕτω καὶ πάντων ἄρχει δῆπου· πάσης δὲ κτίσεως νοεῖται τῆς μὴ οὐσης δηλονότι κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἄρχοντος τόπον ἐπέχων, τῶν ἀγγέλων μὲν οὐκ ἦρχεν, τῶν δ' αἰσθητικῶν δυνάμεων ἦρχε καὶ φυτικῶν, καθ' ἃς κοινωνεῖ τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς, καὶ τοῦ σώματος, καθ' ὃ κοινωνεῖ τοῖς ἀψύχοις. Ὅθεν καὶ τῶν ἀλόγων ἦρχε, καὶ τῶν φυτῶν, καὶ τῶν ἀψύχων, οὐ προστάττων ἢ μεταβάλλων, ἀλλ' ἀκωλύτως τῇ ἐξ αὐτῶν βοήθειᾳ χρώμενος.

3. Ὅτι ἐν τῇ τῆς ἀπαθείας καταστάσει οὐκ ἂν ἦσαν οἱ ἄνθρωποι ἴσοι· πρῶτον μὲν, κατὰ τὸ γένος, ἢ, οὐκ ἂν ἦν γένεσις· εἶτα, κατὰ τὴν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος· εἶτα, καὶ κατὰ τὰς ψυχικὰς ἐξεις, δικαιοσύνην δηλαδὴ καὶ ἐπιστήμην. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἐνήργουν ἂν, ἀλλὰ τῷ αὐτεξουσίῳ, δι' ὃ δύναται ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον ἢ ἦττον προσάγειν τὸν νοῦν τινὶ

προσθήκοντι γενέσθαι, ἢ θεληθῆναι, ἢ γνωσθῆναι· ἀλλὰ καὶ ῥωμαλεώτεροι ἂν ἐγίνοντο ἄλλοι ἄλλων, καὶ καλλίους καὶ βέλτιον κεκραμένοι, καὶ τροφαίς καὶ ἀέρος διαθέσει καὶ τόπων ἐξαλλαττόμενοι· οὐ γὰρ ἦν ἂν αὐτοῖς τὰ σώματα τῶν τῆς φύσεως νόμων ἐξηρημένα, ὥσθ' ὑπὸ τῶν ἐξωθεν μὴ
 6 προσίεσθαι τι μᾶλλον ἢ ἥττον ὠφέλημα ἢ βοήθημα, οὕτω μέντοι γε, ὥστ' ἐν τοῖς νικωμένοις μηδεμίαν εἶναι στέρησιν ἢ ἀμάρτημα ἐντεῦθεν περὶ τὴν ψυχὴν ἢ τὸ σῶμα.

4. Ὅτι καὶ ἀλλήλων ἂν ἦρχον τότε οἱ ἄνθρωποι· οὐκ ἂν γὰρ ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀξία τότε μείζων τῆς τῶν ἀγγέλων, ἐν οἷς ἕτεροι ἐτέρων
 10 ἄρχουσιν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἦρχον δεσποτικὴν ἀρχὴν· αὕτη γάρ, οὐ δυναμένη εἶναι ἄνευ λύπης ἐν τοῖς ἀρχομένοις, οὐκ ἂν ἤρμοζε τῇ ἀπαθεί καταστάσει· ἀλλὰ πολιτικὴν καὶ ἡγεμονικὴν πρὸς τὸ τοῦ ἀρχομένου ἴδιον ἀγαθὸν καὶ πρὸς τὸ κοινὸν βλέπουσαν.

16 **ΧΟVII.** — Περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

1. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ τῆς ἀπαθείας καταστάσει ἀθάνατος ἂν ἦν. Ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησί· „Διὰ τῆς ἀμαρτίας εἰσηλθεν ὁ θάνατος“. Ἦν δ' ἂν ἀθάνατος οὐ κατὰ ἀπόφασιν οὐδὲ φυσικῶς· οὐ γὰρ ἀδιάλυτον αὐτῷ ἦν τὸ σῶμα· ἀλλὰ κατὰ χάριν· ἐντὴν γὰρ
 20 τῇ ψυχῇ δύναμις θεόθεν ὑπερφυῶς δεδομένη, δι' ἣν ἡδύνατο τὸ σῶμα πάσης ἀνώτερον φθορᾶς διαμένειν, ἐφόσον ἂν διέμενε τῷ Θεῷ ὑποτεταγμένη, ὅπερ τῇ τῆς σωματικῆς ὕλης φύσει ἀδύνατον ἦν προσεῖναι ἀφ' ἑαυτῆς.

2. Ὅτι καὶ ἀπαθὴς ἂν ἦν. Εἰ γὰρ παθητός, καὶ φθαρτός ἂν ἦν, εἶγε τὸ πάθος ἐπιταθὲν ἐξάγει καὶ τῆς οὐσίας, εἰ καὶ τῇ τελειωτικῇ
 25 πάθει συνῆν, ὥσπερ τὸ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι πάσχειν τι λέγεται. Ἡ δὲ ἀφαίρεσις τῆς πλευρᾶς οὐ μετὰ πάθους ἦν, ἐξάγοντος τὸν ἄνθρωπον τῆς φυσικῆς διαθέσεως, ὥσπερ οὐδ' ἡ τοῦ σπέρματος ἔκκρισις· ἀρχὴ δὲ καὶ ἡ πλευρὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἦν ὡς τὸ σπέρμα.

Ἀπαθὴς δ' ἂν ἦν, ἢ προφυλαττόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν σκληρῶν καὶ
 30 βλαβερῶν διὰ τὸν ἐν αὐτῷ λόγον, ἢ καὶ διὰ τὴν ἐκ τῆς προνοίας ἐπίσκεψιν, ὥστ' ἐκ τοῦ ἀπροόπτου μηδὲν αὐτῷ συναντᾶν βλαβερὸν.

3. Ὅτι ἀναγκαίως ἂν ἐδεῖτο τροφῶν· „Ἀπὸ παντός γάρ, φησί, ξύλου f. 269^v βρώσει φαγῆ“· ἢ ὡς γὰρ εἶχε ζωὴν ζωώδη, δεομένην σιτίων, καὶ ζωὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς διδομένην τῷ σώματι, ἧς δὴ ψυχῆς ἢ φυτικῆς δύναμις πρώτη
 35 τῆς ζωῆς ἀρχὴ ἐν τοῖς ὑποκάτω, τῷ χρῆσθαι τροφῇ καὶ γεννᾶν καὶ αὔξειν συνισταμένη ὡς οἰκείαις αὐτῆς ἐνεργείαις· καὶ τὸ οὕτω ζῶν σῶμα ψυχικὸν λέγεται. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἡ ψυχὴ κοινωνήσει πῶς τῷ σώματι τῶν ἑαυτῆς ἰδίων, καθόσον ἐστὶ πνεῦμα, ἀθανασίας μὲν, πάσης ἀπα-